

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ СИМВОЛІЧНОГО ПРИМУСУ

Даниленко С.І.
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних медіакомунікацій і комунікативних
технологій
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сила (примус) у сучасному світі як спосіб реалізації політичних інтересів великих інституцій, як то держави чи союзи держав, крайньою формою якого є звичне конвенційне зіткнення (міжнародний конфлікт) хоча і дебатується, набуває теоретичного розгляду, але більше як гіпотетичне явище. Цьому можна дати кілька пояснень: наявність ядерної зброї та принципу ядерного стримування, існування хоча й не надто ефективних, однак діючих міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Ліга арабських країн), чинник НАТО як найпотужнішого військово-політичного блоку провідних країн західного типу державного правління і економіки, а також врахування людством трагічних наслідків двох світових воєн минулого століття, що забрали мільйони життів. Технологічний розвиток інформаційно-комунікативної сфери, глобалізаційні процеси у економіці, культурі і медійній сферах дали політикам, екстремістам, релігійним діячам, загалом усім, хто прагне владарювати безкровні інструменти символічного примусу. «Вбивство» тепер носить публічний і символічний характер ще більше, ніж це відбувалося під час священної інквізиції. Можна припустити, що сьогоденне поширення у інформаційному просторі явища пост-правди, а у політиці популізму саме й спричинено прагненням до символізації владного примусу.

Сучасна демократична держава змушена поступатися монополією на домінування не лише у інформаційному, а також у віртуальному просторі, зокрема, на легітимне застосування символічного примусу. Про феномен символізації, а точніше механізми символічної взаємодії можна дізнатися із досліджень групи українських науковців, на чолі з Ю. Романенком [1]. Загалом, це ненасильний, а скоріше добровільний примус, а часом і готовність реципієнта самому «обманюватися», щоб полегшити своє суспільне існування: прийняття важливих політичних рішень, пошук власної групової та національної ідентичності, виживання за умов інформаційного надлишку тощо. Завдяки можливостям мікротаргетингу саме соціальні мережі готують ґрунт для емоційного збудження: емпатії, страху, захоплення, наслідування. Подальше остаточне символізування життя підсилюється вже засобами традиційних медіа. Тому ми спостерігаємо сьогодні у медіапросторі, що нові і старі ЗМК пристосувалися один до одного і застосовують за принципом конвергентності

можливості унікальні кожного. Елементи раціонального сприйняття і обробки інформації прагнуть монополізувати саме традиційні медіа, розглядаючи їх «довгу емоцію», що має стати їх перевагою у конкурентній боротьбі за увагу аудиторії.

Пропонуємо виходити з того, що символізація виникає й посилюється там, де емоційне починає домінувати на раціональним, уява над реальністю. Соціальні медіа посилюють цю тенденцію, бо відносяться до медіа «реального часу», за словами В. Девіса. «Чим більше ми звикаємо до такого типу медіа, ми неминуче починаємо більше довіряти сенсації й емоціям, ніж доказам» [2]. Автор розглядає цей процес у контексті майбутнього демократії, які трансформуються силою почуттів і способами, які не можна ігнорувати чи відмінити. Відокремити раціональність від емоції вже неможливо, оскільки це наша реальність зараз. У соціальних медіа вона виявляється хоча б у тому, що споживач такої інформації, часом недочитавши до кінці пост, поспішає поставити «like». На наш погляд, це вже вияв емоційної оцінки і готовності підпорядковуватися. Звичайно, можна зараз заперечити, що менеджери Facebook'у тестують ініціативу про відміну такої опції. Проте залишиться інші візуальні способи висловити свої емоції і захоплення, натомість уникаючи раціональності у застосуванні соціальних мереж. Думаємо, що цей процес закономірний, він йде за звичною для історії моделлю «маятника»: цивілізація тривалий час навпаки вела людину від емоційного реагування до раціонального, закріпленого остаточного у часі Модерну. Нам випало жити у період, коли відбувається зворотній процес і для цього ми отримали відповідні інструменти і всю індустрію мас-медіа.

Якщо повернутися до політичної сфери і говорити про держави із тоталітарним чи авторитарним режимами, як то Північна Корея чи сучасна Російська Федерація, то саме домінантна диспозиція державного примусу в трьох просторах – фізичному, інформаційному і віртуальному – визначають сьогодні суть їх режимів. Тому для російського уряду протягом останніх двох десятиліть було й залишається вкрай важливим залишити під контролем простір віртуальний і поширити його на сферу своїх геополітичних інтересів. Власне, на виконання такого завдання спрямований концепт «русскій мір» у вимірі планетарному, та ідея «Новоросії», якщо йдеться про символічний примус як частину збройної агресії Росії проти України.

Схожі думки висловлюються і українським фахівцем з питань комунікативістики Г. Почепцовим у його численних працях та публічних виступах. Всі революції й протести прагнуть встановити справедливість, яка також наповнює сенсом демократію, від якої очікують максимальної справедливості для більшості. Ідея справедливості примушує державних діячів і політиків, «як демократичних, так і тоталітарних, доводити повсякчас, що саме за їх зразком збудований світ єдино правильним» [3].

Символічний примус максимально ефективний тоді, коли інформаційне, а більшою мірою віртуальне визначає наше сприйняття дійсності, зокрема наші

повсякденні відносини з державою та представниками її інститутів, ніж елементи реального, фізичного простору. Тут медійна сфера, а особливо соціальні мережі відіграють окрему роль [див. до прикладу [4].

Світ поступово «переселяється» до інформаційного й віртуального просторів, де панують символи та знаки. Якщо вже ми й згадали про символи, то не може не процитувати слова одного із семіотиків останньої чверті ХХ століття і початку століття нинішнього італійця Умберто Еко: « ...Якщо в наші часи диктатура й може виникнути, то це буде диктатура інформаційна, а не політична. Уже понад п'ятдесят років усі тільки й кажуть про те, що в сучасному світі – за винятком лише кількох країн, що розвиваються, – для здійснення державного перевороту немає необхідності використовувати танки, досить захопити радіотелевізійні станції. Останній, хто про це ще не знає, це Буш він справляє враження глави країни, що розвивається, який помилково – зумів стати президентом високорозвиненої держави. Таким чином, теорему про інформаційну диктатуру було доведено» [5].

Як ми розуміємо, інформаційна диктатура, як і будь-яка інша, неможлива без примусу та інструментів його втілення. У нашому випадку йшлося про символічний примус у добу, коли віртуальне підпорядковує собі повсякденну реальність і наповнює змістом інформаційний простір. Кожна влада, навіть демократична, застосовує для реалізації своїх засад різні форми примусу. Авторитаризм сучасного гатунку робить це, перелицьовуючи демократичні стандарти і підходи. Демократії ж доведеться також опановувати новітні формами символічного примусу у добу соціальних мереж.

Список використаних джерел

1. Романенко Ю.В., Святненко І.О, Зінченко А.А. Механізми символічної інтеракції в комунікаціях, політиці і мистецтві. – К.: Вид-во Інформаційно-поліграфічний центр ІМВ, 2014. – 420 с.
2. Davies, William. How feelings took over the world [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/books/2018/sep/08/high-anxiety-how-feelings-took-over-the-world>
3. Почепцов Г.Г. Когнитивные войны в соцмедиа, массовой культуре и массовой коммуникации /Георгий Почепцов. – Харьков: Фолио, 2019. – 314 с.
4. Fuchs, Christian. 2015. Power in the Age of Social Media. *Heathwood Journal of Critical Theory* 1 (1): 1-29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fuchs.uti.at/wp-content/Power_SocialMedia.pdf
5. Еко, Умберто. Очі Дуче [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/ochi-duche>. – Назва з екрана